

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1945

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

νο της, μέσα στο υποβλητικό, χορικό της αρχής, με το εξακολουθητικό ξετύλιγμα του βασικού θέματος. Η ένορχήστρωση του συμφωνικού αυτού ποιήματος είναι πλούσια σε χρώματα, σε πρωτότυπους ήχητικούς συνδυασμούς που όσο κι' αν είναι τολμηροί δεν είναι ποτέ δυσάρεστοι. Οι διαφωνίες, βαλμένες έτσι στα όργανα, παρουσιάζονται τότε απαλές σαν αέρινα ψιθυρίσματα, τότε στριγγιές και βάρβαρες όταν τὸ απαιτεί ἡ ἔκφραση. Τὸ πυκνότερο ἀκροατήριο, χειροκρότησε μ' ἐνθουσιασμό τὸ συνθετὴ, καὶ τὸν ἀρχιμουσικὸ κ. Βαβαγιάννη, πὸ ἀπέδωσε μὲ τόση στοργὴ κ' ἐπιμέλεια τὸ ὡραίο αὐτὸ ἔργο.

ΑΥΡΑ Σ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

I. Μ. Παναγιωτόπουλου: «Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ κείμενα—Γ'. Κωστής Παλαμᾶς».—Ver-cors: «Ἡ αἰωπὴ τῆς θάλασσας».

Κάθε φορά που ένα καινούργιο βιβλίο του μου δίνει ἄφορμὴ νὰ πλησιάσω τὸν κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλο, νιώθω μέσα μου χίλια πράγματα ν' ἀνακινῶνται, εἴτε στὶς συμφωνίες μου εἴτε στὶς ἀντιγνωμίες μου— πὸ εἶναι σπανιότερες—, μ' ἓνα ζωηρὸ κι' ὄρμητικὸ αἶσθημα. Ἐλεγα πρὶν λίγον καιρὸ σ' ἓνα ἄρθρο μου γιὰ τὸν «Παλαμᾶ» τοῦ κ. Λίμ. Χουρμούζιου, πὸσο τὸ θέμα μᾶς εἶχε καταπνήσει, ὥστε νὰ χρειάζομαστε κάποιο χρονικὸ διάστημα ἀνάπαυλας, γιὰ νὰ ξεναγκυρῶσουμε σ' αὐτὸ χωρὶς ἓνα συνάστημα ἀφόρητης πλήξης. Προκειμένου γιὰ τὸν «Παλαμᾶ» τοῦ κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλου, ἡ παρατήρηση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ μὴν ἰσχύσει στὸ ἀκέραιο, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σ' αὐτὸν μᾶς προσφέρεται ἓνα καινούργιο θέμα: ἡ πάλῃ τοῦ κριτικοῦ ἀνάμεσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὸ πρόσωπο πὸ τὸν ἀπασχολεῖ. Καὶ παλεύει πράγματι ὁ κριτικὸς αὐτὸς—κάποτε—χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ καταλαβαίνει— μὲ πόση δύναμη, μὲ πόση ὀρμή, μὲ πόσο ἱερὸ πάθος! Σ' αὐτὸν μάλιστα τὸν Γ' τόμο τῶν «Προσώπων καὶ τῶν Κειμένων» του, ἡ ἐξομολογητικὴ του διάθεση εἶναι τόσο περισσότερο ἐντονη, πὸ τὸν ἀναγκάζει ἤδη νὰ προτάξει ἓνα «αὐτοβιογραφικὸ προοίμιο», γιὰ νὰ προετοιμάσει τὸν ἀναγνώστη του σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ στάση του ἀπέναντι στὸ θέμα του, ἀλλὰ καὶ πὸ οὐσιαστικὰ γιὰ νὰ τὸν εἰσαγάγει στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς κριτικῆς του. «Τὸ ἔργο ἔκαμε τὸν κύκλο μέσα μου κ' ἐγὼ περπάτησα μέσα στὸ ἔργο. Ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ καὶ ἀνεπιφύλακτη ἀποδοχὴ τῆς νιότης ἔπεσα στὴν ἀμφιβολία· κι' ἀπὸ κείνη στὴν ἀρνηση· καὶ ξεναγκύρισα σὲ κάποια μετριοπαθέστερη ἀποδοχὴ· καὶ πάλι βασανίστηκα ἀπὸ σωρὸ δισταγμοῦς.» Ἐν μὲν νὰ διατυπωθεῖ μιὰ κριτικὴ παρατήρηση γενικώτερης μορφῆς γιὰ ὀλοκληρὴ τὴ σύνθεση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι ὁ κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλος τὸ ἔγραψε οὐσιαστικὰ κάτω ἀπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τοῦ «δισταγμοῦ», ὅσο κι' ἂν προσπάθησε νὰ λυτρωθεῖ ἀπ' αὐτόν. Καὶ ἴσως εἶναι ὁ ἴδιος αὐτὸς δισταγμὸς πὸ ἔκαμε περισσότερο ἀπαραίτητο τὸν ἐξομολογητικὸν τόνο.

Ἐνεξάρτητα ὅμως ἀπ' αὐτό, καθὼς διαβάζω τὶς πυκνὲς καὶ χυμώδεις σελίδες του, σκέπτομαι ὅτι ἴσως ἡ πὸ ἀληθινὴ, ἡ πὸ γόνιμη κριτικὴ ὀφείλει ὡς ἓνα σημεῖο νὰ εἶναι μιὰ ἐξομολόγησις· ν' ἀνταποκρίνεται σ' ἓνα κίνημα τῆς καρδιάς. Ἐν τὸ γούστο εἶναι ὁ ἀπεριόριστος καὶ τυραννικὸς αὐθέντης μας, στὸν ὅποιο σπεύδουμε νὰ ὀποταχθῶμε στὶς πὸ διαυγεῖς ὥρες τοῦ ἐνστίκτου μας, ἂν ἀποτελεῖ τὴ θεμελιακὴ πέτρα κάθε τέχνης, τότε ὁ κριτικὸς εἶναι ἀσφαλῶς, περισσότερο ἀπ' ὄλους, ὁ καλλιτέχνης πὸ συνειδητότερα θὰ δοκιμάσει τὸ δικὸ του, φέρνοντάς το ἀντιμέτωπο στὸ γούστο τῶν ἄλλων. Ὅσο πὸ πολὺ καλλιτέχνης εἶναι ὁ κριτικὸς, τόσο ἰσχυρότερη θὰ εἶναι ἡ ἔμμονή του στὸ δικὸ του γούστο καὶ τόσο ἐμφανέστερη ἡ τάση του νὰ τὸ ἐξηγήσει καὶ νὰ τὸ δικαιολογήσει. Κατὰ φυσικὴ συνέπεια καὶ ἡ προθυμία του μεγαλύτερη νὰ συναναστρέφεται, ὄλο καὶ πὸ ἀποκλειστικὰ, μὲ τοὺς συγγραφεῖς ἐκείνους πὸ τοῦ ταιριάζουν. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν καθαρὰ κριτικὴ του ὀπόστασι γίνεται πὸ ἄμεσος καὶ πὸ ἀπειλητικὸς— κίνδυνος νὰ μετατραπῆ ὁ κριτικὸς σ' ἓναν ἀπόλυτο καὶ μονοκόμματο ἀπολογητὴ τοῦ καλλιτεχνικοῦ του πιστεύω. Ἐλλὰ, γιὰ τὸν κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλο, εὐφυῆ, διορατικὸ καὶ βαθύτατα καλλιεργημένο, πρέπει νὰ πούμε ὅτι μᾶς ἀπόδειξε μὲ πολλὴ πειθὴ, πὸς μπορεῖ νὰ χαίρεται τὰ προνόμια του καὶ συγχρόνως νὰ ὀπερνεῖ τὶς δυσκολίες, χωρὶς συμβιβασμοὺς πὸ θὰ ἐξέθεταν τὸ ἴδιο τὸ γούστο του. Ἐμίλησε, χωρὶς νὰ προδώσει τὸν ἑαυτὸ του, γιὰ τὰ πὸ διαφορετικὰ πράγματα, κάνοντας τὸ γύρο ὄλων τῶν τρόπων κι' ὄλων τῶν σχολῶν, κ' ἐμίλησε πάντοτε μὲ πνεῦμα κατανόησης καὶ καλῆς πίστης. Οἱ ἀντιδράσεις του συνέβη πολλές φορές ν' ἀναπηδήσουν ἀπότομες καὶ ἀπροσδόκητα αἰχμηρές, ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐπαβεβαίωσαν τὴ φύση του καὶ ἀποκαθιστοῦσαν μιὰ ἰσορροπία.

Ἐν γυρεύει νὰ βρεῖ στὸν Παλαμᾶ ὁ κ. I. Μ. Παναγιωτόπουλος, μᾶς τὸ λέει καθαρὰ, κ' ὄχι μιὰ μόνο φορά. Ἐν ἰνομάζει «λυρικὴ οὐσία», «λυρικὸ κραδασμὸ», «ποιητικὴ ἀξία», κ' ἔρχεται μιὰ στιγμὴ πὸ ὀμολογεῖ ἀπερίστροφα ὅτι τὸ συλλαμβάνει αὐτοῦσιο μέσα στὴ ρίζα τοῦ ἔργου του: «Βλέπω στὸν Παλαμᾶ τὴν καταβολὴ ἓνός πρωθόρμητου λυρικοῦ κραδασμοῦ, πὸ εἶναι τὸ χάρισμα τῆς ποίησης καὶ πὸ τὸν ἀναγκάζει, θέλοντας καὶ μὴ, νὰ διαχύνεται κάθε στιγμὴ καὶ νὰ μετασχηματίζει σὲ στίχο ὅ,τι τοῦ προσπέφτει, εἴτε πρόσωπο εἶναι τοῦτο, εἴτε ἰδέα, εἴτε βιβλίο, εἴτε περιστατικὸ, εἴτε τῆς φαντασίας γέννημα, εἴτε τοῦ καθημερινοῦ βίου προσφορά, καὶ νὰ μάχεται ὄλοένα νὰ κάμει σὲ ἄλλους αἰσθητὴ τὴ λυρικὴ παρουσία του, πὸ μόναχῃ θεωρεῖ ἀξία τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ μόχθου του.» Ὅσο εἶναι ἀληθινὴ τούτῃ ἡ διαπίστωση, μὲ τὴν προσαρμογὴ πὸ κάνει τοῦ λυρικοῦ πυρήνα στὸν πολὺχυμο καὶ συχνὰ ὀδροκεφαλικὸ Παλαμικὸ καρπὸ, ἄλλο τόσο μᾶς βεβαιώνει γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ κριτικοῦ ν' ἀνακαλύψει μέσα στὸ ἀντικείμενο τῆς κρίσης του τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ φτάσει χωρὶς ὀποκρίσεις— καὶ τίποτε δὲ σιχαίνεται περισσότερο ἀπὸ τὶς ὀποκρίσεις— στὴν κατάφραση.

Γιατί με τὴν προϋπόθεση τῆς κατάφασης, καταπιάνεται ὁ κριτικός μας αὐτὴ τῇ μελέτῃ.

Θαυμάζω τὴν ὀξυδερκῆ καὶ σχεδὸν ὑπεράνθρωπὴ ὑπομονή, με τὴν ὁποία ὁ κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος παρακολουθεῖ τὸν ποιητὴ στὸν πολυδαίδαλο δρόμο τῆς δημιουργικῆς του πορείας, δίνοντας ὅλο τὸν ἑαυτό του σὲ μὴν ἀκαταπόνητὴ ἀνάλυση, σὲ μιὰ διεισδυτικὴ ἀνίχνευση τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ στηρίξει τὰ συμπεράσματά του. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ συγκίνηση με τὴν ὁποία στέκεται μπροστὰ σὲ συλλογές σαν τὸν «Γάφο» καὶ τοὺς «Καημοὺς τῆς λιμνοθάλασσας». Ἀντίθετα, ἡ «περισσόλογια», ἡ «ἀμετροπέεια», τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ τοῦ διεγείρει μιὰ συχνὴ ἐπικριτικὴ διάθεση, μᾶς φανερώνει ἀρκετὰ καὶ τὸν ψυχικὸ κάματο τοῦ κριτικοῦ ἀπὸ τὸ θέμα του. «Ἡ γενιά μας, λέει, ἀναθρεμμένη με τὶς σχολές τοῦ κλειστοῦ χώρου, ποὺ φειδωλεύτηκαν τὴ λέξη καὶ δοκίμασαν σὲ φλογισμένο καμίνι τὴν ἐμπνευση πρὶν τὴν ἀποκρυσταλλώσουν στὸ χαρτί, εἶναι φυσικὸ νὰ κοιτάζει πολὺ δύσπιστα τοὺς εὐκολογράφους». Καὶ τέτοιον βρίσκει κατ' ἐξοχὴν τὸν Παλαμᾶ. Πῶς συμβαίνει ὡστόσο νὰ παραδέχεται καὶ νὰ ἐπιχωρῶνει τῇ μεγαλωσίῃ του; «Ὁ Παλαμᾶς, μᾶς βεβαιώνει, στάθηκε ἡ πλατύτερη ποιητικὴ συνείδηση τοῦ καιροῦ του — ἕνας ἥρωας τοῦ στίχου ποὺ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ στενοῦ τόπου καὶ πηγαίνει πολὺ μακρύτερα. Τὸ λυρικό του κύτταρο εἶταν ἕνα κύτταρο πολυδύναμο, πολύμορφο, ἀδαπάνητο, βαθύτατα δημιουργικό, ἕνα κύτταρο ποὺ βρισκόταν ὀλοένα σὲ ὄργασμό, ποὺ γεννοβολοῦσε ἀκατάπαυστα, ποὺ δὲ γνώρισε τὸν ἀπαυδημόν». Ἀλλὰ μήπως καὶ μεῖς με τὴ σειρά μας πρέπει ν' ἀνιχνεύσουμε μέσα σὲ ὅλη τὴ στάση τοῦ κ. Παναγιωτόπουλου μιὰν ἀντίφαση, ποὺ μάχεται ἀπεγνωσμένα νὰ ἐξουδετερωθεῖ μέσα σὲ μιὰ σύνθεση; Ὁ Παλαμᾶς κρατᾶει μιὰ βροντερόφωνη σάλπιγγα καὶ τὴ στρέφει πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις, σαλπίζοντας χωρὶς ἀνάπαυλα με ὅλη τὴ δύναμη τῶν πνευμόνων του, ὥστε νὰ μὴν ἀκούγεται ἄλλη φωνή — κι' αὐτὸ εἶναι ποὺ δίνει μιὰν ἐντύπωση μεγαλείου. Ἐξ ἄλλου ὁ κριτικός γυρεύει νὰ ξεχωρίσει μεσ' ἀπ' αὐτὸν τὸν θόρυβο τὶς λίγες ἐκεῖνες πολύτιμες φωνές, τοὺς κρυφοὺς ἐκείνους καὶ σιγαλοὺς ἤχους, ποὺ μποροῦν νὰ βροῦν ἀπόκριση στὴ βαθύτερη λυρικὴ μας ζωὴ, ποὺ ἐπιβεβαιώνουν, μ' ἄλλα λόγια, τὴν ἀληθινὴ ποιητικὴ ἀξία. Κ' αἰσθανόμεστε τὸ ἀνομολόγητο δράμα τοῦ κριτικοῦ νὰ ζητάει τὴν τελικὴ του λύτρωση στὴν τελικὴ φράση τῆς μελέτης του: «Καὶ νιώθω ἄλλη μιὰ, καὶ στερνὴ, φορὰ τὴν ἀνάγκη νὰ παρατηρήσω πῶς ὅ,τι χωρὶς ἄλλο θὰ περισωθεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ, θᾶναι μονάχα κείνο τὸ μέρος τοῦ ἔργου του, ὅπου πρὸ ἀνόθευτος καὶ πρὸ μαστορικᾶς ξεσκεπάζεται ὁ λυρικός του κραδασμός». Ἀλλὰ μᾶς ἀπομένει ἡ ὑπόψια ὅτι ἴσως ἀνακηρύττουμε τὸν Παλαμᾶ μεγάλο γιὰ ὅ,τι οὐσιαστικὰ ἀπορρίπτουμε, καὶ γιὰ νὰ δικαιώσουμε τὴν κρίση μας καὶ τὸ συμπέρασμα μας ἀναζητοῦμε σ' αὐτὸν ὅ,τι θὰ τὸν ἔκανε ἕναν ποιητὴ γνήσιο ἀλλὰ δεύτερης σειράς — τῆς σειράς τοῦ Πορφύρα καὶ τοῦ Μαλακάση.

Τὸ πρόβλημα Παλαμᾶ περιμένει ἀκόμα τὴν ὀριστικὴν του λύση.

Γιὰ τὸν κ. Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, ἀπὸ τὴν ποίηση στὴν κριτικὴ δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὰ παρά ἕνα μικρὸ βῆμα, ποὺ τὸ πραγματοποιεῖ ὁ πλατύτερος πόθος γιὰ ἕνα ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς τοῦ πνεύματος στὸ σύνολό της. Ἐνα βῆμα πολὺ ἐπικίνδυνο ὡστόσο, γιὰτὶ δὲν εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νὰ κάμει τὸ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα στὴν ποιητικὴ κατάσταση ποὺ ἔχει γι' ἀφετηρία τῆς τὸ ὑποκείμενο, καὶ στὴν κριτικὴ, ποὺ λειτουργεῖ ἐξ ἀντικειμένου. Διατηρεῖ μιὰ ἐμφανῆ ἐξάρτηση τῆς δεύτερης ἀπὸ τὴν πρώτη. Κ' ἐδῶ βρισκόμαστε ἀκριβῶς στὸ σημεῖο, στὸ ὁποῖο γεννιέται, ἡ ἰδέα τοῦ δοκιμίου. Σ' αὐτὸ, στὴν καθαρότερη οὐσία του, πάει νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ὑποταγὴ τοῦ κριτικοῦ πνεύματος στὴν παμφάγο καὶ ξεχειλλίζουσα ὑποκειμενικότητα. Ἀπὸ μιὰ τέτοια προοπτικὴ, θὰ εἶχαμε πολλοὺς λόγους νὰ προσδιορίσουμε τὸν «Παλαμᾶ» τοῦ κ. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου σὰ μιὰ σειρά δοκιμίων ἀπάνω σὲ λεπτομέρειες ἐνὸς μεγάλου θέματος.

* *

«Ἡ Σιωπὴ τῆς θάλασσας», με τὴν ὁποία ἡ Ἑλληνογαλλικὴ Ἐνωσὴ Νέων ἐγκαινιάζει τὴν σειρά τῶν ἐκδόσεών της, εἶναι μιὰ νουβέλλα ποὺ κυκλοφόρησε στὴ Γαλλία κάτω ἀπὸ τὴ ναζιστικὴ Κατοχή, πρώτη στὶς μυστικὲς «Ἐκδόσεις τοῦ μεσονυκτίου». Τὴν εἶχα διαβάσει στὴν ἴδια μετάφραση τῆς κ. Τ. Γκριτζη-Μιλλιέξ, ποὺ πέρασε δακτυλογραφημένη στὰ χέρια μερικῶν φίλων ἐδῶ, τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς Κατοχῆς, ὅταν ἀκριβῶς ἡ τρομοκρατία τῶν Γερμανῶν εἶχε στὸ ἐπακρο ἔνταθεῖ. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι μολονότι χάρηκα στὶς σελίδες τῆς ἕνα λογοτεχνικὸ κείμενο πρώτης γραμμῆς, δὲ βρήκα σ' αὐτὸ ἐκείνη τὴ στιγμή ὅ,τι περίμενα κι' ὅ,τι ἡ καρδιά μου διψοῦσε. Δὲν ἐξέφραζε ἐπαρκῶς αὐτὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀγωνίας ποὺ μᾶς συντάραζε τότε καὶ μᾶς προκαλοῦσε ἕναν ὀξύτατο νευρικὸ κλονισμό. Τώρα ποὺ ξαναδιαβάζω με ἡρεμία τὴ «Σιωπὴ τῆς θάλασσας» κ' ἔχω ἀπ' αὐτὴν ἐντελῶς ἀντίθετα συναισθήματα, ἐξηγῶ τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν ζοῦμε πάρα πολὺ ἔντονα, ἡ τέχνη μᾶς εἶναι περιττὴ. Τὸ πάθος ζητάει τὴν ἐνέργεια, τρέφεται ἀπὸ τὴν ἐνέργεια. Κι' ὅταν καταφεύγει στὴν τέχνη, ἱκανοποιεῖται περισσότερο με τὶς μορφές ποὺ ἔχουν ἄμεση ἀποτελεσματικότητά, ποὺ δὲν ἀποβλέπουν παρά στὸ πῶς νὰ βολέψουν τὴ στιγμή ποὺ περνᾶει, πῶς νὰ διευκολύνουν τὶς ἀντιδράσεις μας, χωρὶς τὶς ὁποῖες ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μας θὰ ἔμπαινε σὲ κίνδυνο. Εἶναι ἕνας νόμος ἀπ' τὸν ὁποῖο δύσκολα μποροῦμε νὰ ξεφύγουμε. Ἐχω τώρα ἐντελῶς ἀντίθετα συναισθήματα ἀπὸ τὴ «Σιωπὴ τῆς θάλασσας», γιὰτὶ με κάνει νὰ ἐπιστρέφω μ' ἕναν τρόπο πρὸ πνευματικὸ καὶ πρὸ βαθὺ στὸ ἀνυπόφορο ἄγχος ἐκείνης τῆς ἀγωνίας. Καὶ τί περισσότερο μποροῦμε νὰ ζητήσουμε ἀπὸ τὴν τέχνη, παρά νὰ πνευματοποιήσει τὴ ζωὴ ποὺ ζήσαμε, νὰ ἐπαληθεύσει μπρο-

στά στα μάτια μας τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸ μας; Θαυμάζω σ' αὐτὴ τὴ νουβέλλα μιὰ τέχνη τόσο λεπτὴ καὶ τόσο πειθαρχημένη, ὑπάκουη στὸ μέγαν κανόνα τῆς γαλλικῆς ἰσορροπίας, καὶ τὴ θαυμάζω πῶς πολὺ γιὰτὶ προέρχεται ἀπὸ ἓναν ἄγνωστο συγγραφέα. Ὁ Vergors (ψευδώνυμο τοῦ ἄσημου ὡς τότε χαρακτὴ Buller, καθὼς ἡ μεταφράστρια μᾶς πληροφορεῖ) ἔγραψε μερικὲς σελίδες, πού θὰ μπορούσαμε ἀφοβὰ νὰ τίς βάλουμε κάτω ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα λογοτεχνικὰ ὀνόματα τῆς Γαλλίας. Ποιὰ εἶναι ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς, πού μᾶς ἐπιτρέπει μιὰ τέτοια τοποθέτηση; Ὅτι ἀκριβῶς ὁ συγγραφέας τῆς, συνειδητὸς ἢ ὄχι φορέας μιᾶς μεγάλης παράδοσης, κατόρθωσε νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ ἐπίκαιρο, νὰ τὸ ὑποτάξῃ στὸ αἰώνιο. Ἐχει κάτι ἀπὸ τὴ βαθεῖα κ' αἰώνια σιωπῆ τῆς θάλασσας, πού κατοικεῖ ἀνενόχλητα στοὺς βυθοὺς τῆς, ἡ σιωπῆ τοῦ Γερο-θείου καὶ τῆς ἀνιψιάς του, ἀπέναντι στὸ Γερμανὸ ἀξιωματικὸ πού ἐγκαταστάθηκε στὸ σπίτι τους, ἐκεῖ στὸ ἀπόμερο χωριὸ τῆς Γαλλίας. Πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ σιωπῆ, τόσο ἀπλή καὶ φυσικὴ στὸ πείσμα τῆς, πού δὲν κλονίζεται ἀπὸ καλοπιάσματα καὶ ὑποσχέσεις, βρίσκεται ὁλόκληρη ἡ πνευματικὴ καὶ δημοκρατικὴ Γαλλία, πού ξέρεῖ πολὺ καλά πὼς τὸ τέρας τοῦ φασισμού δὲ μπορεῖ ποτὲ τὰ γίνεῖ τὸ μαγεμένο ἀρχοντόπουλο τοῦ παραμυθιοῦ, πού «ἡ ἔνωσή του με τὴν Πεντάμορφη ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα μιὰν ἀνείπωτη εὐτυχία.» Μιὰ τέτοια ἔνωση, τῆς φασιστικῆς Γερμανίας καὶ τῆς δημοκρατικῆς Γαλλίας, θὰ εἶταν τὸ πῶς ἀφύσικο καὶ τὸ πῶς τερατώδες πρᾶμα τοῦ κόσμου. Καὶ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος Γερμανὸς ἀξιωματικὸς, πού ἀπαγγέλλει τὴν ὀριστικὴν καὶ ἀνεκκλήτη καταδίκη τοῦ Χιτλερισμοῦ, ὅταν, ἀηδιασμένος ἀπ' τοὺς συντρόφους του καὶ τὴ νουτροπία τους, πού τοῦ ἀποκαλύπτεται ὡμὰ σ' ἓνα ταξίδι τοῦ στὸ Παρίσι (ὁ ἴδιος εἶναι μουσικὸς καὶ θαυμάζει τὸ γαλλικὸ πολιτισμὸ), ντροπιασμένος γιὰ τὴν κατάντια τῆς νικητριάς πατρίδας του, ζητᾶ νὰ πάει στὴν ἀκόλαση τοῦ Ἀνατολικοῦ μετώπου, γιὰτὶ νιώθει τὴ ζωὴ του πᾶς χωρὶς νόημα.

Καὶ τότε μονάχα, ἡ κόρη τῆς Γαλλίας ἀποφασίζει νὰ λύσει τὴ σιωπῆ τῆς ἀπέναντί του, σαλεύοντας ἀνεπαίσθητα τὰ χεῖλη γιὰ νὰ προφέρει μιὰ μόνη λέξη, τὴ λέξη τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

Σύντομο ἀλλὰ ὑποδειγματικὸ κομμάτι ἡ «Σιωπῆ τῆς θάλασσας», πού μᾶς ἀναταράζει καὶ μᾶς συγκινεῖ. Μποροῦμε νὰ μαντεύσουμε τὴ σημασία του καὶ τὴν ἐπίδρασή του μέσα στὴ γαλλικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ 1941, πού κυκλοφόρησε. Κανένα προπαγανδιστικὸ φυλλάδιο καὶ κανένα κήρυγμα δὲ θὰ μπορούσε ν' ἀντικαταστήσει μιὰ σελίδα ἀληθινῆς Τέχνης, στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΤΖΙΝΗΣ

Ἐλευθερίου Εἰμαρμένου: «Ἡ Ἑλλάς στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας».

Ὅταν ἓνας λογοτέχνης ἐπιχειρεῖ νὰ ἀσχοληθεῖ με τὴν ἐξιστόρηση τῆς ἐλληνικῆς ἐκστρα-

τείας στὴν Ἀλβανία, τὸ κάνει βέβαια, ὑπακούοντας κατ' ἀρχὴν σὲ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἀνάγκη, νὰ ἐκδηλωθῇ ὡς δημιουργός. Τὸ ἔργο του λοιπὸν πρέπει νὰ διεκδικεῖ πρῶτα - πρῶτα μιὰν ἀξία λογοτεχνικὴ. Ἀλλὰ ἡ Ἀλβανικὴ ἐκστρατεία εἶναι ἀνάγλυφο γεγονός, τοῦ ὁποίου τὸ ἱστορικὸ ὕλικὸ εἶναι διάχυτο καὶ σκορπισμένο ἀνάμεσά μας, στὰ χέρια μας, στὰ χαρτιά μας, στὰ χαρτιά τῶν φίλων μας. Ἡ χρονικὴ γειννίαση τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ γεγονότος καὶ ἡ ἔντονη ἀποτύπωσή του στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας εἶναι τόσο καταθλιπτικὴ, ὥστε δὲν ἀφίνει χωρὶς πολὺ στὴν φαντασία. Ὁ ἀφηγητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σεβασθεῖ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια γύρω στὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο καί, ἄρα, νὰ δώσει καὶ αὐτὸς τὴ συμβολὴ του στὴν ἱστορία. Ἀφήγηση τῆς Ἀλβανικῆς ἐποποιίας χωρὶς τὴ συναίσθηση τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ καθήκοντος, θὰ ἦταν ἓνα ἔργο ἀπαράδεκτης φαντασίας. Τόσο εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ φαντασία εἶναι ἀνευλάβεια μέσα στὸ χωρὶς τῆς ἱστορίας, ὅταν ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ἀκόμη μετατοπισθῆ στὴ μακρυνότερη περιοχὴ τοῦ θρύλου. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ ἐξετασθεῖ καὶ ἀπὸ μιὰ δευτέρη ἀποψη, τὴν ἀποψη τῆς ἀξίας του τῆς ἱστορικῆς.

Ἀλλὰ ταυτόχρονα, ἡ Ἀλβανικὴ ἐκστρατεία εἶναι ἓνα γεγονός ἱστορικὸ, κατάφορτο, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἀπὸ ἠθικὸ περιεχόμενο, εἶναι αὐτὸ καθεαυτὸ, ἓνα ἀκέραιο ἠθικὸ διδάγμα, με πολυπλή ἀκτινοβολία. Ὁ μαγνήτης ὅμως τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ἠθικὴ, γι' αὐτὸ κανεὶς ἱστορικὸς δὲν μπορεῖ νὰ καταπιαστεῖ με τὸ παλλόμενο αὐτὸ φῶς, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ τὴ λάμπη του τὴν ἠθικὴ, γιὰ νὰ ὠφελήσῃ, νὰ παραδειγματίσῃ τὸν ἀναγνώστη του. Καὶ ἔτσι τὸ ἔργο ἀποκτᾶ αὐτόματα καὶ μιὰ τρίτην ἀποψη, τὴν ἠθικὴ.

Τὶ ἐπέτυχε ὁ κ. Εἰμαρμένος ἀπὸ τίς τρεῖς αὐτὲς πλευρῆς;

Ὡς λογοτέχνημα, τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ ἐκπληξή. Ἀρχίζει μ' ἓνα ξηρὸ ὕφος χρονογραφημάτων, ἱκανὸ ν' ἀπογοητεύσῃ ἓναν ἀναγνώστη, πού δὲν ἔχει ἤδη λάβῃ πείρα τοῦ ὕφους καὶ τοῦ γούστου τοῦ συγγραφέα του. Μὰ ὕστερα ἀπὸ λίγες σελίδες, ἀσυναίσθητα συμφιλώνεται κανεὶς με τὸν Τίμο, τὸν κύριον ἀφηγητὴ, καὶ παρακολουθεῖ μ' ἐνδιαφέρον τίς ἐντυπώσεις του, τίς κινήσεις του, τίς περιουσίες του στὴ γραμμὴ τοῦ μετώπου—ἔως πού, στὰ τελευταῖα κεφάλαια, ὅσο πλησιάζουμε πρὸς τὴν τραγικὴ λύση τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1941, τὸ ἐνδιαφέρον κορυφώνεται καὶ γίνεται ἀληθινὸ πάθος. Αὐτό, ὅλοι τὸ ξέρουμε, εἶναι ἡ γνήσια καὶ κλασικὴ ἀπόδειξη τῆς λογοτεχνικῆς ἐπιτυχίας.

Τώρα, πὼς παραβλέπει κανεὶς αὐτὸ τὸ ἀνιάρθρον εἶδος τοῦ διαλόγου, πού ἐξ ἀρχῆς διαθέτει τόσο ἄσχημα, πὼς ἐξουδετερώνεται ἡ ἔλλειψη τεχνικῆς, ἡ ἔλλειψη «οἰκοδομῆς» τοῦ ἔργου; Δὲν ξέρω. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐπάνω ἀπὸ κάθε τεχνικὴ εἶναι ὁ παλμός, ἡ ἐμπνευση, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ θέμα. Ἀπ' αὐτὲς λοιπὸν πηγάζει ἐκεῖνο τὸ ἀπλό, τὸ σχεδὸν ἀπλοϊκὸ ὕφος, πού ρεεῖ με μιὰν ἀνυποψίαστη ἀφέλεια καὶ μιὰ παιδικὴ σχεδὸν καλωσύνη καὶ πηγαίνει, χωρὶς μα-